

ЗАГОРАЦ З. Тамара¹

„ЗАКОНИЦИ И ЖЕНЕ“

ИСТОРИЈСКО – ПРАВНИ АСПЕКТ ЗАШТИТЕ ЖЕНА КАО ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

-СРБИЈА ПОД ОСМАНСКОМ ВЛАШЋУ-

„У свакој жени има ђаво ког треба убити или послом или рађањем или и једним и другим,
а ако се жена отме и једном и другом, онда треба убити жену“²

1. УВОД

Већ са развитком идеје о писању овог рада, јасне су биле тешкоће да се у малом раду и за кратко време у потпуности прикаже проблематика ропског положаја жене за период османске владавине и изазови који су стављени пред српски народ. Основни задатак обраде ове проблематике јесте допринос освешћивању, покретање „табу тема“ и трагање за дубоко укореењеном дискриминацијом која и данас опстаје на том наслеђу. Такође, потребно је усмерити фокус на питање о значају које ропство има у исламском свету и на који начин се може повезати са родно заснованим насиљем.³ Да ли су жене тог доба дискриминисане, омаловажаване, понижаване и злостављане само зато што су жене или је ропски положај у ком се налазила Србија допринео оваквом социолошком ставу? Оваква и друга питања, део су сложене проблематике коју са собом носи родно засновано насиље и ропство.⁴ Положај жене је огледало сваке државе, јасно показује на ком се степену социјалне еволуције налази њен народ. Кроз овај рад покушаћу да одговорим на бројна питања која се намећу, а која указују на сложену проблематику из које можемо извући закључак да родно засновано

¹ * Правни факултет Универзитета у Београду, основне академске студије, апсолвент;
tamara.zagorac@mpn.gov.rs

Рад прихваћен за конференцију Iustoria 2020 која је одложена због пандемије корона вируса и на истој ће бити изложен.

² Иво Андрић, *Анкина Времена*

³ Marry Ann Fay, *Slavery in the Islamic World*, Morgan State University, Baltimore, MD, USA, 13

⁴ *Ibid.*, 24

насиље обликује социолошке, политичке, безбедоносне и културолошке системе. Трговина људима (ропски положај) је негативни друштвени феномен који се развијао кроз векове и зато га морамо посматрати кроз различите аспекте развоја друштва и људских права. Карактеристичност која повезује њен развојни процес јесте управо издвајање жене као примарне жртве. Међутим, оно што је данас обухваћено нормативним оквирима, у далекој историји опстајало у форми друштвено прихватљивог понашања. Пре само 2 века се променила перцепција ропства, која је поставила правне темеље и подстакла законодавце да изврше реформу постојећег правног система. Када сагледамо проблем са временске дистанце, долазимо до закључка да је ропство и данас друштвена аномалија коју смо само дефинисали другачије са појавом и развојем људских права. У наслеђе су нам остављени трагови обичајног права, али поставља се питање да ли обичаји могу бити изнад закона, а пре свега изнад људскости?

ЕКСПАНЗИЈА РОПСТВА

Србија се одувек налазила на раскрсници важних путева, а бројним миграцијама, окупацијом и мешањем различитих култура када је османско царство завладало Србијом, створили су се повољни темељи за експанзију ропства. Доноси се ново друштвено уређење и нова држава. Паралелно ће опстајати две заједнице које ће живети засебним животом а тако се и развијати на друштво господара (Турака) и друштво потлаченог народа (Срба) уз верску поделу на муслимане и зимије, односно хришћане. Зимије су биле потлачени народ које освајач није одвео у ропство, али су остављени у животу. Наметнут је харач и десетак у мушкој деци (данак у крви). Без сагласности родитеља, мушка деца су отимана, присилно обрезивана и вршило се такође присилно преобраћање у ислам, што је у супротности са шеријатским правом.⁵ Сваке године се у различитим покрајинама тај данак купио између мушке деце од 8 до 12 година, а укупан број одведене деце годишње је био око 3 000. „Да би спасили своју децу понеки су их сакатили, а у варошима су се трудили да их митом откупе. Сва покупљена деца била би потурчена.“⁶ „Потпуно завлада исламска управа у

⁵ Anđelko Vlašić, „Danak u krvi sultanu Osmanskog carstva“, History.info, Novi vijek, 5

⁶ Владимир Ћоровић, *Историја Срба – II део*, Историјско – мемоарска дела, уредници Јован Радуловић и Радослав Братић, Београдски издавачко – графички завод, 1989, 75

Српској земљи. Упорни неверник потпуно је утеран у ред. Преко ове земље засијала је исламска светлост, њене лепотице су све почеле да се крше. У Смедереву заседоше јањичари, азапи, постаде то нахија која паре броји.⁷ Османско царство је засновано на феудалном уређењу са наглашеним ратно – освајачким карактером. Као део ратног плена од „неверничких“ држава отимали су жене и децу и поробљавали их. О томе говоре бројна сведочења током читавог средњег века. „Нарочито је било много заробљено дечака и девојака, тако да је простор пред сваким шатором био толиким робињама искићен да је изгледало као да је ту трг где се робиње продају.“⁸ „На повратку из Једрена посланство је видело у бедном стању хришћанско робље, које је вођено на продају, а на путу су срели, у тешким ланцима, 15 људи и 10 жена.“⁹ Ашик паша Заде потврђује у својим записима овакву праксу. „За једне чизме су продавали једну робињу. И ја убоги сам за 100 аспри узео једног дивног младића.“¹⁰ „У Скопљу продаван дечак од четири године за 20 аспри.“¹¹ „Тада отац чедо за хлеб продаваше, и син оца, и кум кума, и брат брата. Оле беда! Тада беше роб по 5 гроша, а во по 15 дуката.“¹² Намерно убијање жена и деце, према шеријатском праву било је забрањено, осим ако пружају отпор. Међутим, уколико би затражили „аман“ (милост), могли су да приме исламску веру и на тај начин прихвате све обичаје које шеријат прописује за муслиманско становништво. Парадоксално по Курану „у вјеру није дозвољено силом нагонити“.¹³ Поставља се питање, да ли је мање насилно отићи у смрт, постати роб или подстаћи исламизацију немуслиманског становништва одрицањем од хришћанства. Уколико робље прихвати ислам то се сматра богоугодним делом, за разлику од оних који то не чине и самим тим буду сматрани „покретном имовином која може да говори“. Такође, парадоксално, није било богоугодно да немуслиман поседује ропкињу муслиманку. Заправо, било је забрањено. Државно право се углавном ослањало на шеријатско, међутим, преузети су у целини или делимично и правни институти покорених народа. Најважнији извор права били су османски закони (*kanun, kanunname*) где су стајале строге одредбе за проституцију

⁷ Глиша Елезовић, *Братство, Турски извори за историју Југословена*, Народна штампарија, Београд 1932, 79

⁸ *Ibid.*, 110

⁹ Владимир Ђоровић, *Историја Срба – II део*, Историјско – мемоарска дела, уредници Јован Радуловић и Радослав Братић, Београдски издавачко – графички завод, 1989, 30

¹⁰ *Ibid.*, 34

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*, 112

¹³ Kur'an: *El Bekare*, 256

(блуд), с обзиром на околност да се сваки сексуални однос између мушкарца и жене ван брака и робовласничке везе сматрао строго кажњивим.¹⁴ Дозвољен је био сексуални чин власника и робиње али не и обрнуто. Уколико се утврди да је жена починила ово кажњиво дело, по шеријатском праву следило је бичевање или смртна казна каменовањем. Касније је уврштена и новчана казна, која је за немуслиманско становништво била знатно нижа, пошто се од неверника није очекивало да буду „морални узори“. Трговина робљем доносила је огроман профит. У периоду превирања Византије и Цариграда, а и касније, генерално влада оваква атмосфера. На улицама су се могли чути плач, урлици и кукњава; на раскрсницама ридања, жене које вриште јер их осиони нападачи вуку по улицама, одвајају од мужева и потом силују. Многи су на коњима носили жене које су силовали.¹⁵ „Чувај се, немој неверничкој речи веровати, леђима се окренувши немој се на њ јако ослањати...Али од неверника двоје му одузми: једно је ћерка, друго је његово имање.“¹⁶ Уз брутално физичко и психичко насиље, жена је постајала сенка која хода тржницама робљем и могла се купити за симболичне новчане накнаде. Основ за ропство, било је и само рођење од мајке робиње, па су као таква, женска деца најчешће продавана на тржницама у циљу сексуалне експлоатације. Дакле, подручје Србије у то доба, кретањем становништва Балканског полуострва изазвано турским освајањима, постало је и земља порекла и земља транзита, али и земља експлоатације.

1.1. Харем

Неке од српских робиња, углавном племићког порекла, заједно са робињама широм Европе, смештане су у такозване хареме, који су били карактеристични за ислам. Они већи, смештали су и по неколико стотина жена и девојчица. Дељене су у две групе, прву коју су чиниле робиње чији је задатак био да служе остале жене у харему, а другу групу су чиниле жене које су спремне за излазак пред султана. Ове поделе превазилазиле су се у зависности од способности девојака и њихових талената. Њихова класификација кретала се од *аџамија* које су представљале саме почетнице, затим *џарије* обичне робиње, *шагирде* на нивоу шегрта, *гедиклије* у рангу калфи и на самом крају *усте* као специфична врста робиња које

¹⁴ Авдо Сућеска, *Елементи нашег средњовековног права у Турским законским споменицима*, Зборник ПФР, 1983, 185

¹⁵ Радивој Радић, *Страх у позној Византији*, Еволута, 23

¹⁶ Александар Крстић, *Пад Србије из угла освајача: Ашикпашазаде и Дурсун-бег*, 306

су имале сексуалну дужност према султану. Обучене да обављају своје дужности, могле су напредовати у свом рангу до *хасећија*, тачније до *кадуна* уколико ступе у брак са султаном, односно *баи-кадуна* уколико изроде мушку децу.¹⁷ Свакако, на цени су биле пуније жене као и жене са Кавказа, Јерменке, али подједнако заступљено било је и склапање брака са хришћанкама, тачније Српкињама и Гркињама.¹⁸ Борба за опстанак и идентитет свакако је подразумевала и борбу за право вероисповести у овим околностима, што су неке од поробљених православки успеле и да остваре, чак активно практикујући своју веру.¹⁹ Временом, стварани су и услови за стицање политичког утицаја у циљу спашавања свог народа, међутим, о томе ће касније бити речи. Поробљене чланове харема било је неопходно чувати, што од бега, што од различитих превирања и борби између самих робиња. Чуvari таквих харема такође су подвргнути рангирању од најнижег *евнуси*, потом *харем аге*. Имали су право да физички кажњавају сваку девојку која се показала као непослушна. Уколико би постале „непоправљиве“, одузиман им је живот. Међутим, формирање харема није било страно чак ни српском народу. Заправо, неки од угледнијих као што су Миленко Стојковић имали су више жена или наложница. Након освајања турског утврђења у Раму, Миленко Стојковић је оформио сопствени харем, преотевши неколицину жена из харема команданта тог града, преобразивши их у православну веру. Децу која су потекла од турских робиња, поклањао је српским женама које нису биле способне да имају породе. Према неким подацима које ваља узети са резервом, укупан број жена у његовом харему износио је 42.²⁰

2. ПРИНУДНИ БРАКОВИ

Посебну пажњу посветила бих принудним политичким браковима који су склапани у доба османске империје, и служили су да се одлаже и ублажи криза, делујући као копча и залога интересима. Политички моћници водили су преговоре о принудним браковима српских девојчица племићког порекла и турских дипломата, за велике своте новца. Сви

¹⁷ Павле Чортановић, *Цар Лазар и његова породица*, 1860, 4

¹⁸ Никола Гиљен, Оливера Шарановић, Соња Јовићевић Јов, „Књегиња Оливера, Пут ружама присут“, Београд 2019, 30

¹⁹ Павле Чортановић, *Цар Лазар и његова породица*, 1860, 4

²⁰ Лазовић, Мишко, *Приватни живот Срба пре модерних времена*, 3

бракови српских владара из династије Немањића били су политичког карактера.²¹ Тиме се посведочава политичка слабост оновремених хришћанских држава на Балканском полуострву. Управо та слабост створила је праксу која се веома брзо усвојила у политичким круговима, а оставила је дубоко укорењене трагове које и дан данас можемо пронаћи у руралним срединама. Овде може доћи до подељених мишљења, једних који посматрају овај феномен као нужност тог времена и других који заступају став да зрелост жене, која подразумева психо-физички развој, као и њену спремност за ступање у брак, свакако морамо узети као релевантно без обзира о ком добу говоримо.²² Уколико проучимо сам појам зрелости, доћи ћемо до закључка да је он релативан у односу на то са чиме га поредимо. Дакле, зрелост може бити завршен развојни процес или понашање које је зрело у односу на узраст. Утицај средине и васпитање је овде од кључног значаја јер они обликују овај развој кроз припадност заједници као групи људи са заједничком историјом и праксом.²³ Група којој припадамо постаје део нашег идентитета и дефинише нас.²⁴ Самим тим, васпитање средњовековних српских девојчица разликовало се у много чему од данашњег модерног васпитања, што свакако не умањује чињеницу да физички развој игра подједнако велику улогу. У питању су процеси који се не разликују много од времена које проучавамо. Зато када тумачимо положај жена у средњовековној Србији, морамо узети у обзир да су и оне морале проћи кроз физички развојни процес који несумњиво има своје фазе. Ступањем у брак а самим тим и у „брачне обавезе“ неке од наших припадница племићке породице биле су лишаване даље репродукције и несрећно су живеле до краја живота са трајним деформитетима. „Како је тако изнимно надарена група људи, која се дуго састајала како би разматрала могућности, могла смислити тако погубан план? Већина нас претпоставља да групе доносе боље одлуке него појединци.“²⁵

²¹ Никола Гиљен, Оливера Шарановић, Соња Јовићевић Јов, „Књегиња Оливера, Пут ружама посут“, Београд 2019, 24

²² Doc.dr sc. Sanja Tatalović Vorkapić, *Razvojna psihologija Rani i predškolski odgoj i obrazovanje*, Učiteljski fakultet u Rijeci, Sveučilišna avenija 6, Rijeka 2013, 8

²³ Richard M. Lerner, William Damon, *Handbook of Child Psychology, Volume 1, Theoretical Models of Human developmentt, part The Cultural Psychology of Development: One Mind, Many Mentalities*, John Wiley & Sons, Inc.2006, 771

²⁴ Elliot Aronson, Timothy D. Wilson, Robin M. Akert, *Socijalna psihologija, Social psychology*; Authorised translation from the English language edition, entitled SOCIAL PSYCHOLOGY, 4th edition, by ARONSON ELIOT; WILSON, TIMOTHY D; AKERT, ROBIN, M., published by Pearson Education, Inc., publishin as Prentice Hall, Copyright@2002 Prentice Hall, Mate d.o.o. Zagreb, 301

²⁵ *Ibid.*, 300 (Цитат се не односи на период о коме говоримо, међутим, лако се на њега може применити).

2.1. Српске принцезе и принудни бракови

Као што је већ речено, пракса склапања политичких бракова у периоду османске владавине на територији Србије била је већ дубоко укорееена. Девојчице српског племићког порекла давале су у хареме или на двор различитим моћницима тог времена у залог за стабилност државе. У овом раду споменућу само неке од њих јер би обрада сваке појединачно захтевала преобимно излагање, али је свакако важно напоменути да скоро ниједна није лишена управо ове праксе. Занимљиво је, такође, да су српски владари усвајали овакав модел и сами женили девојчице страног племићког порекла. Један од екстремнијих примера који бих желела да наведем, а који је претходио времену који се у овом раду обрађује јесте управо женидба краља Милутина петогодишњом ћерком Византијског цара, Симонидом како би се Византији обезбедио мир, и предаја своје тада четврте жене Ане у ропство због измењене политичке ситуације. Самим тим, краљ Милутин крши правила цркве и склапа пети брак.²⁶ Први пут оженио се тесалском принцезом, коју је отерао, други пут оженио се Јелисаветом, сестром своје снахе, трећи пут оженио се Аном, ћерком бугарског цара, четврти пут ћерком Византијског цара. Сваку жену је вратио у домовину или је предао у ропство.²⁷ Свему је претходило одбијање преговора о склапању брака Евдокије Палеологине (грчки *Ευδοκία Παλαιολογίνα*), удовице трапезутског цара Јована и краља Милутина. Евдокија изричито одбија одлазак у Србију, сматрајући је варварском земљом.²⁸ „И што га је Евдокија више одбијала, то је он бивао упорнији, прибегавајући често и претњама. Стога је цар био присиљен да му скрене пажњу на своју кћер Симониду, која је имала тек пет година“²⁹ Византијски цар, правдао је поступак избегавањем ратних сукоба са Србијом. Ово венчање одобрено је од стране цркве и обавио га је охридски архиепископ Макарије. Као гаранцију да ће се одржати мир након склапања брака, Византија захтева присуство краљице Јелене чину склапања брака, као и предају у ропство Милутинове жене Ане.³⁰ Након ступања у брачне воде, девојчица задобија тешке телесне повреде. „Краљ Милутин, наимае, када му је било 40 година и још више, почео је са

²⁶ Жељко Фајфрић, *Света лоза Стефана Немање*, 178.

²⁷ Владимир Ђоровић, *Историја Срба – I део*, Историјско – мемоарска дела, уредници Јован Радуловић и Радослав Братић, Београдски издавачко – графички завод, 1989, 122

²⁸ Жељко Фајфрић, *Света лоза Стефана Немање*, 191

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ibid.*, 192

Симонидом да живи као са женом када је једва имала 8 година и тако озледио њену материцу да никада није могла имати деце.³¹ Притисак на овај чин врши њена рођена мајка са циљем да се обезбеди потомство, а самим тим истисне Стефана (Дечанског) као наследника српског краљевства.³² Протеком година, краљ Милутин испољава гнев и љубомору према младој Симониди, иако јој је нанео трајне озледе. Првом приликом, краљица Симонида покушава да побегне, 1217. године у моменту смрти њене мајке, одлази на сахрану и одбија да се врати у Србију.³³ Под присилом оца, бива протерана назад ка Србији, међутим, успева да се замонаши у Серу са само 22 године. „Уплашена да не буде по повратку убијена од стране мужа, који је одувек био подозрив према њој, а сада још и распаљен великим гневом, смислила је да обуче монашку одећу и тако побегне од заједничког живота са њим. Боравећи тамо више дана, тајно је од неког купила монашку ризу и обукла је једне ноћи. Тако се следећег дана ненадано појавила пред Трибалима који су је пратили и изазвала код њих не мало запрепашћење и збуњеност, тако да су из страха од господара хтели нешто страшно против ње предузети. Наиме, или да јој подеру ризу и да је против воље одведу њеном мужу, или као другу могућност, да је убију, да не би жива станујући веома далеко од свог мужа, мучила његов дух жестоким боловима. Али њен полубрат, син друге мајке деспот Константин, који је такође био присутан, предухитрио је те планове и исправио њену лакомисленост, слутећи да би краљ веома рђаво примио то што се десило. Он јој је пришавши силом подерао ризу и обукао уобичајену њену одећу. Затим је предао Трибалима и наредио им да је што је могуће брже одведу, иако се она опирала и плакала.“³⁴ Овај догађај најбоље приказује однос краља Милутина са својом женом. Октобра 1321. године краљ Милутин умире након дуге болести, а Симонида одлази у Грчку и умире као калуђерица у манастиру Св. Андрије.³⁵ „Милутин је био велик владар, али рђав човек.“³⁶ Три године након смрти, исти краљ Милутин бива проглашен за свеца од стране

³¹ *Ibid.*, 215

³² *Ibid.*

³³ *Ibid.*, 234

³⁴ *Ibid.*, 235

³⁵ Владимир Ђоровић, *Историја Срба – I део*, Историјско – мемоарска дела, уредници Јован Радуловић и Радослав Братић, Београдски издавачко – графички завод, 1989, 130

³⁶ *Ibid.*, 120

цркве, вођени његовим државним успесима.³⁷ Ово су неке од несретних животних прича девојчица чија је једина кривица била што су рођене као принцезе.

2.1.1. Књегиња Оливера

Књегиња Оливера као најмлађа ћерка кнеза Лазара и књегиње Милице, предата је у харем султана Бајазита I са својих 12 година (није поуздан податак), као залог у склапању мира између Србије и Турске након Косовске битке и погибије кнеза Лазара и то од стране рођене браће Стефана и Вука. „Кад Лас оде, тад Бајазит хан рече за његово место: <моје је>. И <Влк оглија> посла Бајазиту хану посланика са небројеним даровима и да му честита ступање на престо. Дође му и сестра његова оца. И једна мала девојчица. То је била кћи оног Ласа. Уговором је било утврђено да је даду Бајазиту хану. Бајазит хан посла посланика, девојку доведоше. Кад се девојка састаде са Ханом, оствари се што се желело. Кад је девојка поодрасла, послужила је за оно што јој је дужност била.“³⁸ Наиме, књегиња Милица након трагичног следа догађаја, одбија да са децом нађе склониште у Дубровнику и склапа мир са Турцима, стављајући у вазални однос себе и своју децу, што је већина подржала у знак захвалности и симпатије према члановима племства. Такву одлуку није донела самостално већ уз одобравање државних чиновника, цркве и властеле на Државном сабору који је одржан крајем 1389-е. „Гласници су се сагласили са благочастивом госпођом (Милицом) о најмлађој кћери њезиној Оливери и по савету патријарха и целога сабора, свештених лица и целога синклита, даде је за жену Амиру великом (Бајазиту), да би било спасено христоименито стадо од вукова, који су га клали. А тада пође и увек спомињани брат њезин (Стефан) ка самодршцу са сестром. И од тада би поробљена српска земља (тако) да је сам Стефан са братом својим Вуканом и са благороднима својима и са осталима морао сваке године долазити му на поклоњење“³⁹ Харем у ком је смештена књегиња Оливера налазио се у Једрену (Дренопољу), 250 километара источно од Крушевца, а постоји и легенда да је читав тај пут народ посуо ружама. Била је једна од оних које нису примиле ислам и задржале су слободу вероисповести, а временом је стекла и политички утицај којим је спашавала

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Глиша Елезовић, *Браство, Турски извори за историју Југословена*, Народна штампарија, Београд 1932, 59

³⁹ Константин Филозоф, *Повест о словима (Сказаније о писменех) - Житије деспота Стефана Лазаревића, Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 11, прилагођавање на савремени српски језик Лазар Мирковић, редакција превода Гордана Јовановић, прир. Гордана Јовановић, Просвета - Српска књижевна задруга, Београд 1989, 86*

српски народ и отаџбину. О томе говоре чињенице да се после битке на Ровинама Бајазитове снаге устремљују ка Македонији и Приштини, међутим велики део земље Вука Бранковића остаје ван турског притиска, као и дипломатске активности услед каснијих покушаја да се пољуљка српски углед. Услед Ангорске битке 1402. године између османске и татарске војске, Оливера бива заробљена према неким изворима у Бурси. Разни записи из овог времена дају различите информације о чињеницама које су се заправо збиле. „Њу заједно с мужем зароби Тамерлан, који по повратку у Скитију уприличи раскошну гозбу за све скитске кнежеве и великаше и даде донијети кавез с у њем затвореним Бајазитом. Даде довести и Бајазитову жену и наложи да јој одрежу хаљине све до пупка, тако да јој се види стидни брежуљак, а затим јој заповиједи да таква разноси јела узваницима.“⁴⁰ Још један од извора напомиње следеће: „Његова жена Оливера, морала је нага до појаса, да служи Тамерлана, његове дворјане и госте на гозбама.“⁴¹ Након ослобађања поробљеног српског становништва, кнегиња Оливера се вратила за Србију у пролеће 1403. године. Остатак живота посветила је свом брату и његовом опстанку на власти. После Стефанове смрти 1427. године, а након угарског преузимања Београда, Оливера напушта град, а након неког времена одлази у Дубровник. Након 1443. године нема више писаних трагова о њеном животу. Није се остварила као мајка, никада се више није удавала и не зна се где је сахрањена.⁴²

2.1.2. Мара Бранковић

Пример кнегиње Милице следио је и сам деспот Ђурађ Бранковић водећи политику коју карактерише ништа боље него удаја његових двеју ћерки на две сасвим противне стране. „Све што је тај човек предузимао испадало је несрећно. Његове кћери морале су бити удаване из чисто политичких разлога, а два му сина била су ослепљена и за цео век

⁴⁰ Мавро Орбини, *Краљевство Славена*, наслов изворника: *Il Regno de gli hoggi corrottamente detti Schiavoni Historia di don Mavro Orbini ravseo abbate melitense*, In Pesaro, 1601; превела Сњежана Хусић, приредио и написао уводну студију Фрањо Шањек, *Повијест хрватских политичких идеја*, Народне новине, Загреб 1999, 381

⁴¹ Никола Гиљен, Оливера Шарановић, Соња Јовићевић Јов, „Кнегиња Оливера, Пут ружама присут“, Београд 2019, 48

⁴² *Ibid.*, 80

убогаљена.“⁴³ Катарина Бранковић удата је за грофа Урлиха Цељског ради обезбеђивања подршке запада српској деспотовини, док је његова друга ћерка предата у харем султану Мурату II као гаранција будуће Ђурђевој верности уз огроман мираз који је подразумевао и део Србије. Он сам је такође оженио гркињу Ирину Кантакузин (грчки Ειρήνη Καντακουζηνή), ћерку севастократора Димитрија I Кантакузина са њених навршених отприлике 14 година. Прилике које су условиле овакав ток догађаја био је управо положај Србије, која се налазила на удару угарске краљевине и османског царства, а склопљени бракови представљали су један од услова да се деспот Ђурађ Бранковић устоличи. Записи Ашик паше Заде говоре о обраћању деспота султану Мурату II „Господару, мој султано, прими моју кћер за своју робињу. И твој деда Бајазит од нас је девојку узео.“⁴⁴ Мара Бранковић није предата султану одмах већ након неког времена, неки сматрају из разлога јер је још увек била дете. Међутим, након што се деспот Ђурађ Бранковић нашао у безизлазној ситуацији, испратио је ћерку уз следеће речи „Ја мираз нисам дао својој кћери, цару сам дао. Ако милује, нека га да овој својој робињи; ако не, може га дати и другој својој робињи.“⁴⁵ Свадба није приређена сматравши да није потребна за ћерку једног неверничког спахије. Мара Бранковић смештена је у харем у Бурси, испраћена такође од стране своја два брата Гргура и Стефана. „Султан Мурат II, био је омален, гојазан, с тамним лицем и великим крупним носом. Пијанчио је радо, а у пијаном стању био је широке руке. Имао је харем са више од 300 жена и 25 до 30 младића. Ови су бивали чешће с њим него ли жене.“⁴⁶ Мара Бранковић, као и кнегиња Оливера, остала је хришћанка и активно је служила својој вери, а узгред је и помагала околним хришћанима. Стиче политички утицај који користи за дипломатске односе између оца и султана, о чему сведочи и податак принуде да врши утицај на свог оца, како би прекинуо односе са Угарима. „Он стога реши да чим пре понуди савезницима мир, вољан на велике уступке. За посреднике изабра своју мудру жену Мару, деспотову кћер.“⁴⁷ С обзиром на догађаје који су уследили, Мара је поново покушала да одиграла велику улогу у животима своје породице и спаси браћу од ослепљивања, након

⁴³ Владимир Ђоровић, *Историја Срба – II део*, Историјско – мемоарска дела, уредници Јован Радуловић и Радослав Братић, Београдски издавачко – графички завод, 1989, 27

⁴⁴ Глиша Елезовић, *Братство, Турски извори за историју Југословена*, Народна штампарија, Београд 1932, 64

⁴⁵ *Ibid.*, 66

⁴⁶ Владимир Ђоровић, *Историја Срба – II део*, Историјско – мемоарска дела, уредници Јован Радуловић и Радослав Братић, Београдски издавачко – графички завод, 1989, 30

⁴⁷ *Ibid.*, 39

што је деспот Ђурађ показао непослушност према османској империји и султану, отежавши нападе на Угарску. У томе није успела и њена заточена браћа бивају трајно осакаћени као освета њеном оцу.⁴⁸ Године 1444-те уз наговор мужа, шаље гласника деспоту Ђурађу и захтева посредовање на угарском двору у име султана, на шта он овог пута и пристаје у замену за враћање целокупне Србије и своја два ослепљена сина. Након доста година, са смрћу султана Мурата II Мара одлучује да се врати у Србију. Међутим, ускоро поново почиње притисак ка склапању брака са византијским царом Константином XI Палеологом, што Мара одлучно одбија. „Цару Константину није било тешко да предвиди опасност која се спремала. У тежњи да за одлучну борбу добије што више веза, он је примио предлог свог свог пријатеља и ученог писца Ђорђа Францеса да се ожени султанијом Маром. Њен глас је био врло висок; знало се да има и јак политички утицај. Стари деспот пристајао је на ту везу, иако је с том царском кућом већ био у вези, пошто се његов син Лазар оженио царевом синовicom. Византијски посланици беху чак и дошли на смедеревски двор. Али Мара одби ту понуду (1451).“⁴⁹ После пада Цариграда, деспот Ђурађ Бранковић поново покушава да своју ћерку уда из политичких разлога за чешког великана Јана Јискру који обећава у замену да ће иступити у борбу против Турака. Уз велики притисак свог оца, Мара ипак успева да одбије и овај покушај. Након очеве смрти и напада на Србију, пребегла је назад у османско царство где је уживала велико поштовање и тамо је наставила са дипломатским мисијама у циљу спашавања хришћанства. Године 1459-те, Мара добија у власништво манастир Мале Свете Софије у Солуну који након пола века од њене смрти бива претворен у цамију. Оставши удовица, њена сестра Катарина након дугогодишњих преговора, успева да јој се придружи и заједничким снагама формирају стабилне односе између истока и запада. Године 1487-е умире у Жејеву и бива сахрањена у Косиници у манастиру Богородице Икосифинисе. Није се остварила као мајка, и као што сам већ напоменула никада се више није удавала.

⁴⁸ Мавро Орбини, *Краљевство Славена*, наслов изворника: *Il Regno de gli hoggi corrottamente detti Schiavoni Historia di don Mavro Orbini ravseo abbate melitense*, In Pesaro, 1601; превела Сњежана Хусић, приредио и написао уводну студију Фрањо Шањек, *Повијест хрватских политичких идеја*, Народне новине, Загреб 1999, 388

⁴⁹ Владимир Ђоровић, *Историја Срба – II део*, Историјско – мемоарска дела, уредници Јован Радуловић и Радослав Братић, Београдски издавачко – графички завод, 1989, 47

3. ОСЛОБАЂАЊЕ ОД РОПСТВА

Истраживањем добијени подаци говоре да је само 1454-те године из Србије у Цариград одведено око 50.000 жена и деце, док тачан број поробљеног српског становништва за период владавине османског царства у Србији није могуће утврдити.⁵⁰ Чак и наредне године та пракса се наставила, па записи наших историчара сведоче о великом броју поробљеног становништва. „Султан је био веома строг према становништву, нешто ради отпора, а можда више да би застрашио околна места. Градска властела би поубијана, а 320 младића одведено у јањичарско робље. У тврђаву одмах би уведена турска посада, а чини се да се радило и на том да становништво града добије муслиманску већину. Новобрдски младићи беху огорчени због судбине свог града; 700 њихових сестара и младих жена раздели султан међу своје војнике.“⁵¹ У току целог XVI и XVII века, припадници османске војске доводили су на десетине хиљада робова са територије Европе као ратни плен, а велика кретања становништва и миграције услед ратова створиле су погодне услове за развој овог феномена.⁵² „Небо високо а земља тврда а од Цесарије Турци воду затворили, бегати се нема куда, а бранити се не можемо. Свак је гледао пред собом неизбежно ропство и смрт. Турци се као дивљи зверови баце на народ. Путови су били закрчени необичном поворком кола, људи, жена, деце, свакојаке стоке и плена, плач и кукњава српскога робља мешао се са блеком стоке, јауком турских рањеника и узвицима срећних пљачкаша који су хитали у Београд да продају своју робу мародерима свакојаких народности и агентима најудаљенијих тржишта с робљем у Турској Царевини. Петог октобра само доведено је у Београд на продају хиљаду и осам стотина које жена које деце.“⁵³ У почетном стадијуму саме борбе против Турака сламка спаса била је црква. Обновом Пећке патријаршије активно се радило на јачању вере и хришћанства.⁵⁴ Ово је пре свега значајно, због чињенице да је османска држава активно радила вековима на исламизацији Европе и да је велики број потлаченог српског народа прешао у ислам јер нису имали другог избора. Јачањем цркве

⁵⁰ Иван Божић, *et al.*, *Историја Југославије*, Просвета, Београд 1973, 104-105

⁵¹ Владимир Ђоровић, *Историја Срба – II део*, Историјско – мемоарска дела, уредници Јован Радуловић и Радослав Братић, Београдски издавачко – графички завод, 1989, 49

⁵² Михајло Гавриловић, *Милош Обреновић*, књига прва (1813 – 1820), Београд 1908, 46

⁵³ *Ibid.*, 45

⁵⁴ Владимир Ђоровић, *Историја Срба – II део*, Историјско – мемоарска дела, уредници Јован Радуловић и Радослав Братић, Београдски издавачко – графички завод, 1989, 103

јачао је и народ и постајао колективнији појам. „Обновљену патријаршију више су занимала општенародна него догматска или чисто богословска питања. Њој је било прече да култом народне прошлости и проповедањем народне и верске солидарности чува српске редове од исламизације.“⁵⁵ Тај се дух одржао све до Карађорђа који се залагао активно за ослобађање народа „Тако браћо наша, ја вас опет позивам да сви на ноге устанете и оружје подигнете на непријатеља, који на нас пође, да се са оним бијемо а ми ни на кога полазити ни иступати нећемо а који би на нас пошао да се од онога бранимо, и боље је у својој вери и на своме отечеству и умрети, него веру своју погазити; зашто у светом Евангелију говори: ако праву веру имаш, то и спасен будеш, дакле боље је у својој вери умрети него пред Богом и пред народом осуђени бити.“⁵⁶ Хаџи – проданова буна била је још један покушај да се поробљени народ ослободи, међутим након што је побуна угушена, Турци настављају са учесталом праксом. „Свуда је био продро глас да је из Цариграда дошла запосвест да се мушко становништво истреби а жене и деца одведу у ропство, чак да се све становништво изнад седам година без разлике пола исече, а деца у тамницу баце!“⁵⁷ „На конак кад дође неће поштено да иште: дај рајо соли, хлеба и што је дао Бог, но домаћина отера: иди, бре, донеси ракије и меда и што нема, а он сиромаш нема па бежи, а он после...му жену и децу од осам година. После тога јесу пробрали где је млада лепа девојка, где је лепша; један Турчин по седам девојака јесте у свом конаку држао...ћехаја-паша по двадесет девојака јесте у свом конаку за собом држао.“⁵⁸ Српске главешине годинама су утеху тражиле у Русији и Аустрији и на тај начин покушавали да српском народу обезбеде коначну слободу, међутим, дуги низ година резултати нису били задовољавајући. Сам Милош Обреновић признао је да је српски посао „ђаволско дело“. „Отмица имања, харач од тринаест гроша, порез по шездесет и по сто гроша на главу, отимање жена, девојака, деце, припицање живих људи на ватри, набијање на коље, заиста су „дела ђаволска а не човеческа.“ Да се српска деца продају по трговима и то народ зна, али томе он није крив већ овакви зулуми. Ми смо грешни народ и желимо покајанија али је труски зулум превазишао наше грехе.“⁵⁹ Године 1815-те издејствован је мир Милошевим активним залагањем и руским дипломатским

⁵⁵ Владимир Ђоровић, *Историја Срба – II део*, Историјско – мемоарска дела, уредници Јован Радуловић и Радослав Братић, Београдски издавачко – графички завод, 1989, 105

⁵⁶ Михајло Гавриловић, *Милош Обреновић*, књига прва (1813 – 1820), Београд 1908, 34

⁵⁷ *Ibid.*, 94

⁵⁸ *Ibid.*, 103

⁵⁹ *Ibid.*, 193

заузимањем.⁶⁰ У току активне вишедеценијске борбе са турским освајачима, српски трговци и хришћанско становништво заједничким снагама покренули су акцију откупљивања робова и основали Фонд за откуп робова од Турака. Ово је био храбри потез за спашавање невиних жртава. „...за откуп робља и друге потребе народ је морао правити велике дугове код Маршалије, његове свите и Срба у Аустрији.“⁶¹ Како се кроз деценије учвршћивала српска власт у Србији и Београду, трговина робљем је ишчезавала. Након што су Турци напустили Београд, сматрало се да је у потпуности искорењено. Свакако трговина робљем оставила је дубоко укоренењени траг који се практиковао и даље, само у мерама које нису биле глобалистичке.

4. ЗАКЉУЧАК

Посматрање жене као индивидуе у свим сегментима живота, веома је осетљиво и специфично, управо због улоге коју она по својој природи носи, као мајка, жена, ћерка и сестра, на крају крајева и као јединка у систему социјалне феноменологије. Питање њене индивидуалности, карактеристичности и контраверзности мора се посматрати из свих углова, са различитих временских дистанци и тачки гледања како можемо бити у прилици да оформимо мишљење. Пре свега, потребно је отарасити се предрасуда и чврстих веровања у само једну истину. Жена се кроз различите временске периоде јавља као примарна жртва у сваком виду девијантног понашања које данас можемо окарактерисати као кривично дело, а у прошлости као друштвено прихватљиво. Поставља се питање, да ли је нешто друштвено прихватљиво као такво или је условљено одређеним страховима, немоћи и незнању? Да ли управо ти фактори оправдавају насиље над женама и неправду која им се чини или смо уверени да је устаљено понашање заправо део одређеног времена? Данас, као освешћена бића и даље хранимо одређене појаве као прихватљиве полазећи од става да сваки период људског бивствовања на земљи захтева одређене облике понашања који воде ка опстанку, не схватајући да управо они граде темеље за неке од данашњих проблематика са којим се боримо као наследници оформљених људских права. Трговина људима повлачи корене из ропског положаја који сеже дубоко у људску историју. Различити облици попут принудних

⁶⁰ *Ibid.*, 247

⁶¹ Михајло Гавриловић, *Милош Обреновић*, књига прва (1813 – 1820), Београд 1908, 256

бракова, сексуалне и радне експлоатације, принудних вршења кривичних дела и коришћења у ратне сврхе⁶² само су неки од данас прописаних који су настали и опстајали захваљујући ставу да је насиље према женама управо за добробит вишег циља па и саме жене. У наслеђе су нам остављени трагови обичајног права који принудни брак дефинишу као једини излаз економски, политички или културолошки ослабљених породица. Самим тим, да би смо разрешили дилеме и схватили срж проблема, морамо проучити који су фактори утицали на појаву овог феномена и на њен даљи развој кроз људско постојање. Полазећи од тога, није ли од користи да се данас с посебном пажњом проуче оне историјске појаве које су сличан положај Србију средњег века одвеле у коначно ропство? Разлог због којег сам управо одабрала овај период јесте сама чињеница да је највећи број жена и деце у историји Срба поробљено, експлоатисано, принудно расељено и жртвовано управо у овом временском раздобљу, а чини се да устаљени обичаји и даље заслепљују када је у питању освешћивање да ништа не оправдава насиље над женама. Судбина је хтела да хришћанима Балканског полуострва укаже једну прилику, у којој се њихова морална вредност стављала на искушење и чини се да тај тест нису положили. „...да би било спасено христоименито стадо од вукова, који су га клали“⁶³ жртвовано је хиљаде младих жена. На крају, поставља се питање, да ли су у томе успели? Након многих политичких успеха и крахова, народ је коначно освестио њихов судбоносни значај. “Зграда старе царевине скрхала се непоправиво, и то не само што је противник био физички јачи, него што смо ми били морално слабији. У старој и позајмљеној фрази понављало се често и на више страна, да нас је зло снашло због наших грехова.”⁶⁴ Крајњи резултат масовног жртвовања јесу купљене прилике које су донеле привидан статус мира и благостања док је целокупна држава била у ропском положају. „За стање духова у Херцеговини XV века нема речитијег доказа да оне тужбе Владислава Херцеговића да он не може добити другчије војску за борбу него само за новац. У име које државне идеје или традиције могу ти и такви људи позивати народ на пожртвовање?”⁶⁵ Политички потези тог времена усталили су лошу праксу под велом добробити за српство.

⁶² Кривични законик, Службеник гласник РС, 85/2005, 88/2005-испр, 107/2005-испр, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019

⁶³ *Ibid.*

⁶⁴ Владимир Ђоровић, *Историја Срба – I део*, Историјско – мемоарска дела, уредници Јован Радуловић и Радослав Братић, Београдски издавачко – графички завод, 1989, 184

⁶⁵ Владимир Ђоровић, *Историја Срба – II део*, Историјско – мемоарска дела, уредници Јован Радуловић и Радослав Братић, Београдски издавачко – графички завод, 1989, 71

„Наша земља није имала, као Византија, дуге државне традиције, одржаване у једном духу и у једном основном облику вековима. Кроз цео средњи век ми смо били стално у неком превирању, стално тражећи нове оквире и нове облике, али никад у прилици да бар један цео век проведемо у једној стабилној ситуацији.“⁶⁶ У уводном делу осврнула сам се на став припадника османске државе према женама муслиманског порекла. Чини се да су придавали далеко већи значај њиховој невиности и очувању у односу на наш народ. Да ли то можемо оправдати нашим незавидним положајем? Става сам да не можемо, јер ако ми не покажемо поштовање према људским бићима која на овај свет доносе живот, не можемо очекивати да то неко други уместо нас чини, а поготово не наши непријатељи. Далеко у прошлости, жене нису имале право на образовање, на игру, на мишљење, на избор. Ипак, коришћене су за постизање виших циљева и као такве тек поштоване уколико могу устоличити свој утицај. У складу са тиме су васпитаване, усмераване и учене на апсолутну покорност. Мајке које су на исти начин биле жртвоване и пролазиле кроз сурови развој, даље су преносиле исти модел понашања иако свесне да је та бол неизбрисива. Парадоксално, жена је била толико моћна да спаси државу, али не и себе саму. Да би смо развили вештине којима можемо утицати на развој друштва и сукобити се са проблемима данашњице, морамо бити спремни да истражујемо и ширимо своје знање о најделикатнијим појавама које нас обликују као друштво.

⁶⁶ *Ibid.*

5. ИЗВОРИ

- Кривични законик, Службеник гласник РС, 85/2005, 88/2005-испр, 107/2005-испр, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019

6. ЛИТЕРАТУРА

- Иво Андрић, *Анкина Времена*
- Elliot Aronson, Timothy D. Wilson, Robin M. Akert, *Socijalna psihologija, Social psychology*; Authorised translation from the English language edition, entitled SOCIAL PSYCHOLOGY, 4th edition, by ARONSON ELIOT; WILSON, TIMOTHY D; AKERT, ROBIN, M., published by Pearson Education, Inc., publishin as Prentice Hall, Copyright@2002 Prentice Hall, Mate d.o.o. Zagreb
- Иван Божић, *et al., Историја Југославије*, Просвета, Београд 1973
- Anđelko Vlašić, „Danak u krvi sultanu Osmanskog carstva“, History.info, Novi vijek
- Никола Гиљен, Оливера Шарановић, Соња Јовићевић Јов, „Књегиња Оливера, Пут ружама присут“, Београд 2019
- Михајло Гавриловић, *Милош Обреновић*, књига прва (1813 – 1820), Београд 1908
- Глиша Елезовић, *Братство, Турски извори за историју Југословена*, Народна штампарија, Београд 1932
- Александар Крстић, *Пад Србије из угла освајача: Ашикнашазаде и Дурсун-бег*
- Kur'an: *El Bekare*
- Richard M. Lerner, William Damon, *Handbook of Child Psychology, Volume 1, Theoretical Models of Human developmentt, part The Cultural Psychology of Development: One Mind, Many Mentalities*, John Wiley & Sons, Inc.2006
- Мавро Орбини, *Краљевство Славена*, наслов изворника: *Il Regno de gli hoggi corrottamente detti Schiavoni Historia di don Mavro Orbini ravseo abbate melitense*, In Pesaro, 1601; превела Сњежана Хусић, приредио и написао уводну студију Фрањо Шањек, *Повијест хрватских политичких идеја*, Народне новине, Загреб 1999
- Радивој Радић, *Страх у позној Византији*, Еволута
- Авдо Сућеска, *Елементи нашег средњевековног права у турским законским споменицима*, Правни факултет у Риједи, Ријека 1982;
- Doc.dr sc. Sanja Tatalović Vorkapić, *Razvojna psihologija Rani i predškolski odgoj i obrazovanje*, Učiteljski fakultet u Rijeci, Sveučilišna avenija 6, Rijeka 2013

- Владимир Ћоровић, *Историја Срба – I део*, Историјско – мемоарска дела, уредници Јован Радуловић и Радослав Братић, Београдски издавачко – графички завод, 1989.

- Владимир Ћоровић, *Историја Срба – II део*, Историјско – мемоарска дела, уредници Јован Радуловић и Радослав Братић, Београдски издавачко – графички завод, 1989.

- Жељко Фајфрић, *Света лоза Стефана Немање*

- Marry Ann Fay, *Slavery in the Islamic World*, Morgan State University, Baltimore, MD, USA, 13

-Филозоф Константин, *Повест о словима (Сказаније о писменех) - Житије деспота Стефана Лазаревића*, Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 11, прилагођавање на савремени српски језик Лазар Мирковић, редакција превода Гордана Јовановић, прир. Гордана Јовановић, Просвета - Српска књижевна задруга, Београд, 1989.

- Павле Чортановић, *Цар Лазар и његова породица*, 1860